

عنوان مقاله

علل بوجود آورنده پدیده کودکان کار
و خیابانی
و اثرات و تبعات آن در پیکره جامعه

تهیه و تنظیم :

علی حلفی

تیر ماه 87

چکیده :

کودکی از دوران پر اهمیت زندگی آدمی است که بی شک زیر بنای سایر مراحل زندگی نیز می باشد با توجه به رشد شهر نشینی و تغییر ساخت زندگی خانوادگی ، افزایش روز افزون طلاق ، مهاجرت ، زاغه نشینی ، بیکاری و اضمحلال ارزشها و اخلاقیات ، عدم سیاست گذاری درست در مورد جمعیت و ... شاهد بروز پدیده کودکان کار و خیابانی می باشیم . این کودکان بیشترین آسیب پذیری را در برابر همه نوع سوء استفاده های عاطفی و جنسی را دارند . در حقیقت پدیده کودکان خیابانی یکی از مشکلات آسیب زای اجتماعی است که از دیر باز در سراسر جهان وجود داشته و در سالهای اخیر به دلایل گوناگون افزایش یافته است . در کشور ما نیز این پدیده با ویژگی های خاص خود ضرورت توجه به آن را مطرح می سازد . آخرین تخمین ها حاکی از آن است که 350 میلیون کودک 5 الی 14 ساله در کشور های در حال توسعه جزء کودکان کار و خیابانی هستند ، حضور این کودکان در خیابان پیامدهایی را دارد ، این کودکان بستر مناسبی برای تولید جرم و بزهکاری می باشند که نهایتاً منجر به تهدید امنیت اجتماعی می گردد . بنابراین شناسایی ابعاد و زوایای پیدا و پنهان این پدیده و ارائه راهکار در زمینه کاهش تبعات اجتماعی آن این تحقیق در قالب یک مقاله علمی صورت گرفته است .

مقدمه :

کودکی از دوران پر اهمیت زندگی آدمی است که بی شک زیر بنای سایر مراحل زندگی نیز می باشد و نحوه سپری شدن آن نقش مهمی در زندگی فرد ایفا می کند با رشد زندگی شهر نشینی و تغییر ساخت زندگی خانوادگی، افزایش روز افزون آمار طلاق و ناهنجاری های ناشی از آن و همچنین فوت یا از کار افتادگی خانواده، بیش از همه کودکان بی پناه تحت تاثیر قرار می گیرند. عموماً این کودکان در کارهای سخت و زیان آور و یا در خیابان مشغول می باشند. کودکانی که شان و حرمت آنها نادیده گرفته شده و محروم از دنیای شیرین کودکی ناگزیر از مواجهه با چهره خشن فقر، جهل، گرسنگی، تعدی و تجاوز می باشند. کودکانی که به دلیل فقر مالی خانواده ناچار به کار در خیابان یا کارگاهها یا منازل می باشند این در حالی است که کلیه قوانین و کنوانسیون های جهانی به طور مداوم بر ضرورت کار توسط کودکان تاکید می کنند. در کشور مانیز حضور کودکان در محیط کار به اشکال مختلف همواره وجود داشته است. در سالهای اخیر نیز این وضعیت با واکنش افکار عمومی و پدیده های مثل کودکان خیابانی قابل پیگیری است.

بیان مسئله :

پدیده کودکان خیابانی که از آن تحت عنوان تراژدی شهری یاد می شود معضل اجتماعی شایعه در اکثر کلانشهر های جوامع معاصر به ویژه جوامع در حال توسعه است. با این تفاوت که میزان بروز این پدیده زمینه های گسترش و نحوه مقابله با آن در جوامع مختلف بر حسب ویژگی های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متفاوت است. مطالعات سازمانهای مختلف در باب این پدیده حاکی از آن است که بیش از 200 میلیون کودک در خیابانها به کار و زندگی مشغول هستند و تخمین زده می شود نیمی از این کودکان در آمریکای لاتین و بقیه در سایر کشور های جهان پراکنده اند. کشور ایران نیز از بروز این پدیده و پیامدهای آن مصون نیست با وجود این که آمار و اطلاعات دقیقی در مورد این مسئله در شهر های بزرگ ایران در دست نیست اما مطالعاتی که به طور پراکنده در این باره صورت گرفته حاکی از روند رو به گسترش این مسئله در شهر های بزرگ ایران است. شرایط خاص کودکان خیابانی به گونه ای است که بی توجهی و غفلت نسبت به این مسئله میزان معضلات و آسیب های اجتماعی را در آینده افزایش می دهد زیرا با این که کودکان خیابانی به خودی خود مجرم و بزهکار نیستند اما شرایط زندگی آنها از جمله دوری از نهاد های اجتماعی، آموزش و حمایتی به گونه ای است که آنها را به مستعد ترین و در دسترس ترین افراد برای انواع انحرافات اجتماعی تبدیل می کند. به عبارت دیگر غفلت از مسئله کودکان در خیابان و عدم مداخله در شرایط زندگی نا بهنجار آنها آسیب ها و انحرافات اجتماعی را باز تولید

خواهد کرد. در خرده فرهنگ خیابانی و فقدان حمایت و مراقبت نهادهای جامعه پذیر کننده به گونه ای است که آنها در خلال جست و جوی غذا، سر پناه، امنیت، محبت در دام بزهکارانی که نه کار گرفتار می سازد. شرایط زندگی ناگوار آنها به گونه ای است که هر گونه تعلق و تهدید نسبت به هنجارها و ارزشهای قالب جامعه را در آنها تضعیف کرده مسئله بیزاری آنها نسبت به بزرگ سالان و نهادهای اجتماعی شرایطی را برای آنها خلق می کند که نه تنها به خود آسیب می رسانند بلکه با فراهم کردن زمینه های لازم برای باندهای جنایت کاری که این کودکان را در فعالیت مجرمانه و نا هنجار (تکدی گری، خرید و فروش مواد مخدر، سوء استفاده های جنسی و ...) به کار می گیرد و سلامت و امنیت جامعه را نیز در معرض خطر قرار می دهد. در واقع کودکان خیابانی قربانیانی هستند که در صورت عدم مداخله در شرایط زندگی ناگوارشان کار آموزان و ارتش ذخیره اقتصاد جنایی را فراهم می سازند.

بنابراین مسئولیتها و تعهدات نهادهای اجتماعی و بزرگسالان را در رابطه با فراهم کردن بستر مناسب برای رشد و تکامل بهنجار آنها یعنی لزوم رعایت حقوق کودکان مذکور و مداخله موثر در شرایط دشوار زندگی غیر قابل چشم پوشی می نماید. کشور ایران نیز پس از پیوستن به کنوانسیون حقوق کودک در سال 1373 پیوسته بار اصلی مسئولیت تحقق نهاد پیمان را بر عهده دارد.

کلمات کلیدی : کودک کار ، کودک خیابانی ، کار کودک

تعریف کودک کار و کودک خیابانی : کودکان کار و خیابانی چه کسانی هستند؟ کودکان خیابانی طیف گسترده ای را با شرایط متفاوت تشکیل می دهند که تعریف مشخص آنها اولین چالش در برابر ماست بر اساس تعاریف سازمانهای بین المللی (سازمان بهداشت جهانی، یونیسف، آژانس بین المللی) کودکان خیابانی را میتوان بر اساس وضعیت زندگی آنها به چهار گروه تقسیم بندی کرد :

1- کودکان بی خانمان که خانه و خانواده ندارند و در خیابان زندگی می کنند این کودکان را اصلاً کارتن خواب هم می گویند .

2- کودکانی که دارای خانه و خانواده هستند و به دلایل مختلفی از خانواده خود جدا شده اند و تنها به صورت گروههای کوچک و گاه زیر پوشش باندهای مربوط زندگی می کنند .

3- کودکانی که قبلاً بی خانمان بوده اند اما در حال حاضر در سر پناه ها و مراکز حمایتی نگهداری می شوند.

4- کودکانی که دارای خانه و خانواده هستند و با خانواده خود زندگی می کنند اما به دلایل مختلف و عمدتاً فقر بیشتر وقت خود را در خیابان می گذرانند . این گروه از کودکان به دو گروه تقسیم می شوند:

الف) گروهی از آنان در خیابان به کارهای مختلف می پردازند (فروش گل ، روزنامه ، آدامس ، زباله گردی ، واکس زنی و...) این گروه کودکان کار و خیابان را تشکیل می دهند .

ب) گروه دیگری به تنهایی یا همراه پدر و مادر خود به گدایی مشغول هستند و برخی از آنها در سنین بسیار کم ، به عنوان ابزاری برای تکدی گری مورد سوء استفاده قرار می گیرند .

کار کودک چیست ؟

کار کودک به فعالیت هایی اطلاق می شود که :

الف) به لحاظ روانی، جسمی و اجتماعی یا اخلاقی خطر ناک و آسیب رسان باشد .
ب) مزاحم تحصیل کودک باشد مثلاً باعث محروم ساختن وی از رفتن به مدرسه یا مجبور کردن وی به ترک تحصیل یا ملتزم کردن او به گذراندن مدرسه ضمن کار سنگین و طولانی شود .

دسته بندی کودکان کار و خیابان ، بر اساس نوع فعالیت :

الف) کودکان شاغل :

1- کودکان دارای مشاغل کاذب : گل فروشی ، نان فروشی ، دعا فروشی

2- کودکان دارای مشاغل واقعی : کار در کارگاههای تولیدی

ب) ولگردان : 1- متکدی گیران 2- باج گیران

ج) متکدیان

د) بزهکاران که خود به چند دسته تقسیم می شوند :

1- سرقت 2- مواد مخدر 3- تخلفات جنسی و اخلاقی .

تصور اصلی که مردم از کودکان خیابانی در ذهن دارند این است که اینها افراد صغیری هستند که در خیابانها بدون نظارت و پشتیبانی بزرگسالان زندگی می کنند . کودکان خیابانی وجدان مردمان مرفه را میآزارند با اینکه در عین حال منافع تثبیت شده را مورد تهدید قرار می دهند اینها هم مورد ترحم هستند و هم خوار شمرده می شوند .

البته تعداد بسیار کمی از کودکان خیابانی چنین شرایطی دارند تعداد بسیار زیادی از کودکان دارای خانواده می باشند و در خانواده های فقیر کودکان می بایست بخشی از بار تامین معاش خانواده را به عهده بگیرند .

در حالی که برخی از آنها به عنوان کارگر در کارخانه ها و مزارع کار می کنند و برخی (معمولاً دخترها) در خانه ها مستخدم می شوند . بسیاری از کودکان به کار در خیابان می پردازند فروش خرده ریز و حمل بسته ها ، جمع آوری قوطی خالی و تکه پارچه ، واکس زدن کفش ، جیب بری ، دزدی و خود فروشی جنسی .

این کودکان به دلیل اندام ضعیفشان بیش از بزرگسالان در مقابل آسیب ها و بیماریهای ناشی از کار آسیب پذیرند ، تصور عمومی از کودکان کار اساساً متفاوت با واقعیت زندگی اغلب کودکان و نوجوانانی است که بیشتر روزهای خود را در خیابان می گذرانند .

علل و عوامل پیدایش کودکان کار و خیابان :

در بررسی علل بروز این پدیده دیدگاههای متفاوتی است . سازمان بین المللی کار دلایل ورود به عرصه

کار را از زاویه عرضه و تقاضا بررسی می کند. به عبارت دیگر اگر چه عوامل اساسی چون فقر، منجر به عرضه کودکان به بازار کار می شود اما از نقش متقاضیان کار کودک که «خانواده خود کودکان» یکی از آنهاست نباید غافل شد. از دیگر عوامل مربوط به عرضه، فقر مهمترین عاملی است که کودکان را به محیط کار می کشاند زیرا در آمد حاصل از کار کودک برای زندگی او و خانواده اش ضروری است.

از طرفی امروزه بیماریهای نظیر ایدز و اعتیاد والدین خصوصاً در کشور های آفریقایی تعداد کودکان یتیم افزایش یافته و باعث حضور کودکان در صحنه کارهای اجتماعی شده است. اکثراً عمده ترین علت بروز آن را نزاع و درگیری خانوادگی، تلاش برای اشتغال، اعتیاد والدین از هم گسیختگی خانوادگی به واسطه طلاق یا فوت یکی از والدین و حضور نا مادری یا ناپدیری، ضعف درگیری، ترس از تنبیه را ذکر کرده اند و عوامل دیگری نظیر شکاف طبقاتی در بین جوامع شهری و شکل گیری مناطق شمالی جنوب، وجود شکاف طبقاتی بین محیطها و زیستگاههای شهری و روستایی، افزایش بیکاری، نبود وقت کافی در آموزش و پرورش و سطح پایین آشنایی با مهارتهای زندگی از جمله شرایطی هستند که باعث بروز آسیبهای اجتماعی می شوند که یکی از آنها ظهور پدیده کودکان کار و خیابانی است.

اگر بخواهیم علل ایجاد شدن پدیده کودکان کار و خیابانی را در یک دسته بندی جا بدهیم باید به موارد زیر اشاره کنیم:

(الف) عوامل اقتصادی: مانند فقر، بی عدالتی، بیکاری، فاصله طبقاتی، توزیع ناعادلانه ثروت

(ب) عوامل فرهنگ و اجتماعی از جمله: ساختار و ازدیاد جمعیت، مهاجرت، جنگ، تغییر ارزش های اجتماعی و فرهنگی، فاصله بین نسل ها و تضادهای اجتماعی، نارسایی و کمبود قوانین حمایتی از کودکان، نبود سازمانهای حمایت از کودکان، و وجود نگرش ها و باورهای نا درست و تبعیض آمیز از جمله نگرش به کودک به عنوان منع در آمد.

(ج) عوامل خانوادگی: مانند خانواده های پر جمعیت، سابقه بزهکاری و اعتیاد در خانواده، وجود بیماریهای روانی در خانواده، نا آگاهی والدین از نیاز های کودکان و رفتارهای مناسب با آنها.

(د) عوامل فردی یا زیستی- روانی: مانند ویژگیهای شخصیتی کودکان، ظرفیت روانی و توانمندی کودکان در برخورد با مشکلات زندگی، بحران بلوغ و تاثیرات آن.

در مورد میزان تاثیر گذاری این عوامل در ایجاد پدیده کودکان کار و خیابانی در درجه اول عوامل اقتصادی و سپس عوامل خانوادگی نقش موثری در ایجاد این پدیده دارند.

نتیجه گیری و ارائه راهکار:

وقتی وارد عرصه های مختلف بزه و آسیب می شویم ردپای کار کودک و عدم حمایت خانواده و سایر نهادهای مسئول را می بینیم و این عدم حمایت و رسیدگی از کودک باعث بروز بزه در کودک می شود.

در سالهای اخیر در کشور ما نیز کار کودکان به صورت یک معضل در آمده و این در حالی است که عده ای کار کودکان را به دلیل اینکه یک پوشش اقتصادی برای خانواده ایجاد می کند و مانع از حضور مادر یا خواهر کودک در بازار کار می شود یک فرصت تلقی می کنند و خیلی از افراد بیان می کنند که خود

کودک کار بوده اند و آسیبی به آنها وارد نشده است اما ذکر یک نکته این جا قابل ذکر است ، که آسیب های اجتماعی امروزه خیلی بیشتر و فراگیر تر شده است اگر کودک دیروز کار می کرد در کنار نهاد خانواده بود و یا این که در شهر و روستای خود به فعالیت اقتصادی می پرداخت که البته آنهم آسیب های خاص خود را به دنبال داشت . اما امروزه کودکان مجبور به مهاجرت به شهری های بزرگ با فرهنگ متفاوت و روی آوردن به مشاغل پست ، سخت و کاذب هستند که این خود آسیبی بزرگ است .

اولین نکته در خصوص ارائه راهکار در این زمینه کودکان کار ذکر این مسئله لازم است که ؛ با توجه به شرایط موجود در جامعه ما پدیده کودکان کار و خیابان را نمی توان کاملاً از بین برد بلکه می توان آنرا کاهش داد و کاهش آن نیز به صورت ضربتی و با اجرای چند طرح به شکل یک جریان و فرآیند در قالب راهکارهای بلند مدت ، میان مدت و کوتاه مدت عملی خواهد بود . با توجه به این نکات براساس پژوهش انجام شده راهکارهای زیر در سطح (کلان میانی و خرد) ارائه می شود :

1- راهکارهای بلند مدت در سطح کلان شامل فقر زدایی ، تامین رفاه و عدالت اجتماعی ، کاهش

تبعیض طبقاتی با توجه به نقش موثر عامل فقر در ایجاد پدیده کودکان خیابانی .

2- توجه به آموزش همگانی به ویژه والدین به منظور تغییر نگرش های نا مطلوب نسبت به کودکان و بازسازی فرهنگ جامعه ، کاهش آسیب های اجتماعی به ویژه اعتیاد و بزهکاری ، تاکید بر کاهش مشکلات اجتماعی از جمله افزایش جمعیت مهاجرت و ....

3- راهکارهای میان مدت ، کوتاه مدت در سطح سازمانهای دولتی و غیر دولتی مرتبط با کودکان شامل موارد زیر :

- تدوین قوانین حمایتی و بازنگری در برخی از آنها در ارتباط با کودکان کار و خیابانی .

- نظارت بر اجرای دقیق قوانین موجود در مورد کودکان از جمله قانون کار ، پیمان نامه حقوق کودک ، قانون حمایت از کودکان و نوجوانان

- ساماندهی مناسب کودکان کار و خیابان .

- شناسایی کودکان خیابانی و انواع آن از نظر نحوه زندگی برای پاسخگویی به نیازهای مشخص آنان .

- ارتباط با خانواده های این کودکان انجام حمایت های مالی ، قانونی ، آموزشی ، درمانی ، مشاوره ای و مددکاری از طریق ارائه خدمات لازم .

- ایجاد مراکز حمایتی مناسب به صورت باز و آزاد ، هدفمند و با برنامه جامعه آموزشی به منظور حمایت و ارائه خدمات لازم و داوطلبانه به کودکان .

- جلوگیری از بدترین اشکال کار کودک در خیابان و سایر اماکن با توجه به قوانین بین المللی کار و نیز قانون کار ایران ، ساعت طولانی کار در خیابان انواع سوء استفاده از کودکان ، کارهایی مانند زباله گردی و .... مقایسه قوانین مربوط به کار کودکان است . با این امید که با انجام این اقدامات بتوانیم در کاهش پدیده کودکان کار و خیابان گام های موثری برداریم .

منابع و ماخذ :

- 1- آقای مرصیه (نگرش بر پدیده کودکان کار و خیابان ، فصلنامه علمی -آموزشی)اداره کل مشاوره و مددکار ناجا ش 15، 1384
- 2- قاسم زاده فاطمه (کودکان خیابانی ، چالش ها ، راهکارها) فصلنامه اداره کل مشاوره ومددکاری ناجا ، ش 15، 1384
- 3- کریمی محمد رضا ، توان بخشی گروههای خاص ، انتشارات گستره ، تهران ، 1381
- 4- سایت اینترنتی انجمن حمایت از کودکان کار
- 5- WWW.apcl.org.ir